

Історія

УДК 821.161.2:82(477.41-751.3)Шевченко

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20375160>

Факсимільні видання першого «Кобзаря» Тараса Шевченка у фондах Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»

Навальна Марина Іванівна,
доктор філологічних наук, професор,
заступник генерального
директора з науково-методичної роботи
Національного історико-етнографічного
заповідника «Переяслав», Україна,
<https://orcid.org/0000-0002-5064-3122>

Прийнято: 07.05.2026 | Опубліковано: 25.05.2026

Анотація. У науковій розвідці визначили поняття «факсимільне видання», оглянули основні передруки першого «Кобзаря» Тараса Шевченка 1840 року, проаналізували означені книги у фондах Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», визначивши їхню кількість, рік видання та історію отримання книг заповідником.

У статті використано історико-біографічний, культурно-історичний, філологічний, текстологічний, джерелознавчий, аналітичний методи дослідження.

У розвідці зауважено, що факсимільне видання – поліграфічний продукт вторинного походження, у якому з максимальним ступенем подібності відтворено оригінал.

Установлено, що факсимільне видання першого «Кобзаря» 1840 року було видано до 100-річчя від дня його народження поета коштом Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові фототипічним способом.

У 1962 р. до 150-річчя від дня народження Тараса Шевченка видавництво Академії наук УРСР здійснило фототипічне перевидання (на 115 сторінках) того ж 1840 року. Ще одне факсимільне видання «Кобзаря» 1840 року побачило світ у 1974 р. у видавництві «Дніпро» з оригіналу, що зберігається в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Досліджено, що в реєстрах фондів Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» знаходиться два факсимільні видання «Кобзаря» Тараса Шевченка 1840 року, що вийшли друком 1962 року в різних друкарнях.

Отже, проаналізувавши примірники факсимільних видань першого «Кобзаря» Тараса Шевченка 1840 року, можна зробити висновок, що найвідоміші з них – книги 1914, 1962 та 1974 рр. Досліджено, що у 2000 році вийшло досить своєрідне факсимільне видання: із сучасним відтворенням текстів. Стає очевидним, що найрідкіснішим із означених копій є видання 1914 року, яке часто помилково представляють як оригінал.

У фондах Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» знаходимо два факсимільні видання «Кобзаря» Тараса Шевченка 1840 року. Це видання 1962 року. Вони схожі за змістом, за структурою, за кількістю примірників, навіть підписані до друку в один день – 27 листопада 1962 року, але в різних друкарнях. Їхні палітурки також різні за кольором: перша – сіра з написом «Т.Г. ШЕВЧЕНКО. КОБЗАР. Фототипія позацензурного примірника видання 1840 року», друга – біла з написом «КОБЗАР. Т.Г. ШЕВЧЕНКО. 1840 року». Другий варіант має паперову обкладинку для палітурки темно-синього кольору і малюнок із написом «1840». Такі обкладинки мають здебільшого подарункові видання. До

Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» два аналізовані примірники книг передали приватні особи у XXI ст.

Ключові слова: *Тарас Шевченко, факсимільні видання першого «Кобзаря» Тараса Шевченка, Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав», фонди, оригінал.*

Facsimile editions of Taras Shevchenko's first «Kobzar» in the collections of the National historical and ethnographic reserve «Pereiaslav»

Maryna Navalna,

Dsc. Philology, Prof.

Deputy Director General for Scientific and Methodological Work
of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav», Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-5064-3122>

Abstract. *In this scientific study, we defined the concept of «acsimile edition», reviewed the main reprints of Taras Shevchenko's first «Kobzar» from 1840, analyzes the specified books in the collections of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav», determining their number, year of publication, and history of acquisition by the reserve.*

The article uses historical-biographical, cultural-historical, philological, textual, source-based, and analytical research methods.

The study notes that a facsimile edition is a secondary polygraphic product that reproduces the original with the highest degree of similarity.

It has been established that the facsimile edition of the first «Kobzar» of 1840 was published on the 100th anniversary of the poet's birth at the expense of the Taras Shevchenko Scientific Society in Lviv using phototype printing.

In 1962, on the 150th anniversary of Taras Shevchenko's birth, the publishing house of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR carried out a phototype reprint (115 pages) of the same 1840 edition. Another facsimile edition of the 1840 «Kobzar» was published in 1974 by the Dnipro publishing house from the original, which is kept at the Taras Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine.

The research has shown that the registers of the National Historical and Ethnographic Reserve «Pereiaslav» contain two facsimile editions of Taras Shevchenko's «Kobzar» from 1840, which were published in 1962 by various printing houses.

Thus, after analyzing copies of facsimile editions of Taras Shevchenko's first «Kobzar» from 1840, we can conclude that the most famous of them are the books from 1914, 1962, and 1974. The research has shown that in 2000, a rather unique facsimile edition was published: with a modern reproduction of the texts. It is clear that the rarest of these copies is the 1914 edition, which is often mistakenly presented as the original.

In the collections of the Pereiaslav National Historical and Ethnographic Reserve, we find two facsimile editions of Taras Shevchenko's «Kobzar» from 1840. This is the 1962 edition. They are similar in content, structure, and number of copies, and were even signed for printing on the same day – November 27, 1962 – but at different printing houses. Their bindings also differ in color: the first is gray with the inscription «T. H. SHEVCHENKO. KOBZAR. Phototype of an uncensored copy of the 1840 edition, «the second is white with the inscription «KOBZAR. T. H. SHEVCHENKO. 1840». This version has a paper cover for a dark blue binding and a drawing with the inscription «1840». Such covers are mostly found on gift editions. The two analyzed copies of the books were donated to Pereiaslav National Historical and Ethnographic Reserve by private individuals in the XXI century.

Keywords: *Taras Shevchenko, facsimile editions of Taras Shevchenko's first «Kobzar», Pereiaslav National Historical and Ethnographic Reserve, collections, original.*

Вступ. Уже понад двісті років шевченкіана у фокусі дослідження літературознавців, мовознавців, істориків, видавців, філософів тощо. Вчені вивчають рукописи Тараса Шевченка, картини, особисті речі як оригінальні, так і копії та передруки. Книгозбірні, музеї, академічні установи України мають унікальні колекції шевченкіани. Поза всякими сумнівами, оригінальні видання є безцінним скарбом українського народу. Особливу увагу привертають «Кобзарі», які видані за життя Тараса Шевченка в 1840, 1844 та 1860 рр., особливо дискусійним є перший, що має дві редакції: цензурований та позацензурний. В Україні оригінальні примірники першого «Кобзаря» знаходяться в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України; Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського; Львівській національній науковій бібліотеці України імені В. Стефаника. За результатами досліджень таких видань в Україні п'ять [7], вони становлять національну цінність та гордість. У нашій розвідці простудіюємо окремі факсимільні видання першого «Кобзаря» Тараса Шевченка, які є у фондах Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» (м. Переяслав, Київська область).

Мета статті – визначити поняття *факсимільне видання*, оглянути основні передруки першого «Кобзаря» Тараса Шевченка 1840 року, проаналізувати означені книги у фондах Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», визначивши їхню кількість, рік видання та історію отримання книг заповідником.

Огляд літератури. У наукових доробках українських дослідників у тематиці першого «Кобзаря» виокремлюємо праці В. Бородіна [2; 3], О.

Бороня [4], С. Гальченка [2010], Л. Ільницької [7], Л. Беляєвої, І. Войченко [1], а також роботи регіональних шевченкознавців С. Коркач [8], Н. Кухаревої [9; 10] та ін.

Методи. У статті використано історико-біографічний, культурно-історичний, філологічний, текстологічний, джерелознавчий, аналітичний методи дослідження.

Предметом дослідження є факсимільні видання першого Кобзаря» Тараса Шевченка 1840 року.

Об'єктом дослідження стали описи сутнісних та характерних рис факсимільних видань першого Кобзаря» Тараса Шевченка 1840 року у фондах Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав».

Результати. На порталі «Української бібліотечної енциклопедії» досить широко подано визначення поняття «факсимільне видання (від лат. *fac simile* – роби подібне) – поліграфічний продукт вторинного походження, у якому з максимальним ступенем подібності відтворено оригінал (рукопис або видання, малюнок, креслення, гравюру тощо) з дотриманням його розмірів, фактури паперу, усіх особливостей оправи, палітурування, тексту та ілюстрацій, слідів побутування документа. Здійснюється шляхом репрографічного відтворення (репродрукування) з оригіналу. Однією із суттєвих ознак цільового призначення факсимільного видання є відтворення оригіналу як феномена друку і удоступнення книжкової пам'ятки широкій аудиторії та задля збереження оригіналу від фізичного руйнування з плином часу. Факсимільне видання виготовляють для відтворення первісного вигляду особливо цінних видань для потреб бібліотек, музеїв, бібліофілів і в наукових цілях» [11].

Що стосується прижиттєвих книжок Тараса Шевченка, то вони мали по декілька факсимільних перевидань. Перший «Кобзар» 1840 року було видано на початку ХХ ст., до 100-річчя від дня його народження поета за кошти

Наукового товариства імені Тараса Шевченка у Львові фототипічним способом накладом 3 тисячі примірників; форматом і друком ця книжка максимально подібна до прижиттєвого видання [15]. Це видання часто вважають оригіналом, дослідниця Л. Ільницька пояснює: «Дослідник чи бібліотекар, який ніколи не тримав у руках автентичного першодруку, не бачив якості паперу оригіналу, рівних обрізів блоку, друкарських позначок на окремих сторінках, цілком закономірно сприймав фототипію як першодрук, оскільки фототипічне видання 1914 р. найбільше наближене до оригіналу» [7, с. 13].

У 1962 р. до 150-річчя від дня народження Тараса Шевченка видавництво Академії наук УРСР здійснило фототипічне перевидання накладом 100 тисяч примірників позацензурного «Кобзаря» (на 115 сторінках) того ж 1840 року [16].

Ще одне факсимільне видання «Кобзаря» 1840 року побачило світ у 1974 р. у видавництві «Дніпро» з оригіналу, що зберігається в Інституті літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України. Це видання вийшло накладом 25 тисяч примірників у футлярі, мистецьке оформлення виконане художником В. Юрчишиним [14].

У 2000 р. рівненське Товариство «Просвіта» випустило своєрідне факсимільне видання, яке містить факсиміле «Кобзаря» 1840 року (115 сторінок) і сучасне відтворення текстів вміщених там поезій; наклад становить 500 примірників [18].

У реєстрах фондів Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» знаходимо два факсимільні видання «Кобзаря» Тараса Шевченка 1840 року.

Перший – «Шевченко Т. Г. Кобзар: фототипія позацензурного примірника вид. 1840 р.; [післямова В. Бородіна]. Київ: Вид-во Акад. наук УРСР, 1962. 116 с.» [16]. У фондах заповідника цей примірник зареєстровано

за номерами: АК-5744; КН-44857. Це відоме видання, що видруковане Академією наук Української РСР. Редактор – В. С. Шишло. Книга збереглася в досить хорошому стані. Відомий шевченкознавець В. Бородін у «Післямові» зауважує: «В даному фототипічному виданні позацензурний примірник «Кобзаря» відтворюється без жодних змін і виправлень» [17, с. V]. В описі книги зазначено: палітурка тверда, сірого кольору, обтягнута тканиною, по всьому периметру має тиснені лінії. Зверху темно-золотистим надруковано ініціали й прізвище автора, по середині – назва книги, далі зазначено тип видання. На титульному аркуші синій екслібрис Музею Т.Г. Шевченка. На корінці повздовж темно-золотистими літерами надруковано назву книги, ім'я та прізвище автора, рік видання. У книзі 124 сторінки, ціна – 38 коп. Книга отримана заповідником актом № 7 від 02.08.2022 р., передано установі Серебрянніковою Тетяною Ігорівною, м. Київ.

Другий – «Кобзарь Т. Шевченка є фототипічним перевиданням унікального позацензурного примірника 1840 р.» [17]. У фондах заповідника він зберігається за номерами: КВ-40624; АК-4854. Видання також містить післяслово В. Бородіна, надруковане в Києві Книжково-журнальною фабрикою Головополіграфвидаву Міністерства культури УРСР у 1962 році. Примірник книги зберігся в гарному стані, без втрат і пошкоджень. У вихідних даних зазначається, що наклад – 100 тис. примірників. Редактор – М. В. Путря; художник О. Г. Хомяхов; художній редактор В. П. Кузь. У книзі зауважено – це фотомеханічне перевидання унікального позацензурного примірника 1840 року, що зберігається в Науковій бібліотеці ім. М. Горького Ленінградського державного університету ім. А. О. Жданова (нині – Санкт-Петербурзький державний університет) [17]. В описі книги зауважено: палітурка тверда, білого кольору. У центрі великими чорними літерами – назва книги. Під нею золотим тисненням подано рік видання з оздобленою квіткою. Додаткова обкладинка м'яка, синього кольору. У центрі на ній композиція золотавого

кольору, яка включає в себе рік видання, бандуру і квітку. Бандура обвита червоною стрічкою, бік під квіткою – чорний. На титульній сторінці – гравюра: старий бандурист сидить на призьбі селянської хати, поряд стоїть хлопчик, до якого лащить пес. На контртитильній сторінці дозвіл до друку цензора П. Корсакова. 12 лютого 1840 року». Книга отримана заповідником актом № 5 від 18.11.2008 р., передано установі від Войцехівського Б.

Висновки. Отже, проаналізувавши примірники факсимільних видань першого «Кобзаря» Тараса Шевченка 1840 року, можна зробити висновок, що найвідоміші з них – книги 1914, 1962 та 1974 рр. Досліджено, що у 2000 році вийшло досить своєрідне факсимільне видання: із сучасним відтворенням текстів. Стає очевидним, що найрідкіснішим із означених копій є видання 1914 року, яке часто помилково представляють як оригінал.

У фондах Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» знаходимо два факсимільні видання «Кобзаря» Тараса Шевченка 1840 року. Це видання 1962 року. Вони схожі за змістом, за структурою, за кількістю примірників, навіть підписані до друку в один день – 27 листопада 1962 року, але в різних друкарнях. Їхні палітурки також різні за кольором: перша – сіра з написом «Т.Г. ШЕВЧЕНКО. КОБЗАР. Фототипія позацензурного примірника видання 1840 року», друга – біла з написом «КОБЗАР. Т.Г. ШЕВЧЕНКО. 1840 року». Другий варіант має паперову обкладинку для палітурки темно-синього кольору і малюнок із написом «1840». Такі обкладинки часто мають здебільшого подарункові видання. До Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» два аналізовані примірники книг передали приватні особи у ХХІ ст.

Перспективами дослідження вбачаємо вивчення примірників «Кобзаря» в експозиції Музею ЗАПОВІТУ Т. Г. Шевченка Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав», а також факсимільних видань 1844 та 1860 рр.

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

Список використаних джерел

1. Беляєва Л. В., Войченко І. Д. «Кобзар» Т. Г. Шевченка у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : бібліографічне дослідження / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського; редкол.: О. С. Онищенко (голова) та ін.; наук. консультант В. С. Бородін. Київ, 2014. 864 с.
2. Бородін В. С. Перше видання «Кобзаря» 1840 року : Передмова до факсимільного видання «Кобзаря» 1840 р. Київ : Дніпро, 1974. 34 с.
3. Бородін В. С. Післямова : [Позацензурний примірник першого видання «Кобзаря»]. Шевченко Т. Г. Кобзар: фототипія позацензурного примірника видання 1840 року. Київ, 1962. С. 116-121.
4. Боронь О. «Веселка» випустила факсиміле першого видання «Кобзаря». «Тарасова ніч» постраждала найбільше. *Урядовий кур'єр*. 3 жовтня 2013. [Електронний ресурс]. URL : https://ukurier.gov.ua/uk/articles/veselka-vipustila-faksimile-pershogo-vidannya-kobz/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 20.01.2026).
5. Видання Тараса Шевченка в Україні (1840–1923): наук.-допом. покажчик / [уклад. І. О. Негрейчук]. Київ, 2010. 72 с.
6. Гальченко С. Доля Шевченкових раритетів [передмова]. *Повернені Шевченківські раритети* / [упорядкув., наук. опис колекції та примітки: С. Гальченко, Н. Лисенко] ; Ін-т л-ри ім. Т. Г. Шевченка, УВАН у США та ін. Дніпродзержинськ : Андрій, 2010. С. 4-8.
7. Ільницька Л. Перше видання «Кобзаря» Т. Г. Шевченка 1840 р. у бібліотеках, музеях і приватних колекціях (до питання ідентифікації окремих

примірників). *Книгознавство. Пресознавство. Історія видавничої справи*. 2014. С. 3–43.

8. Коркач С. Переяславська шевченкіана в дослідженнях наукових співробітників Музею Заповіту Т.Г. Шевченка. Бібліографічний покажчик. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня «Рута», 2023. 80 с.

9. Кухарєва Н. М. 18 квітня 1840 р. (ЗА С. СТ.) – Перше видання «Кобзаря». [Електронний ресурс]. 2025. URL : <https://surl.li/ognxxs> (дата звернення: 12.01.2026).

10. Кухарєва Н. М. Використання матеріалів фондової колекції шевченкіани НІЕЗ «Переяслав» в експозиційній та виставковій роботі Музею Заповіту Т. Г. Шевченка. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. 2022. № 3. Т. 33 (72). С. 209–214.

11. Факсимільне видання. Українська бібліотечна енциклопедія. 2025. URL : <https://surl.li/yandic>. (дата звернення: 20.01.2026).

12. Шевченківський словник. У 2 т. – Т. 1: А–МОЛ / Ред. кол.: І. Я. Айзеншток, В. А. Афанасьєв, М. П. Бажан, М. Ф. Бельчиков, І. К. Білодід, В. С. Бородін (заст. відп. ред.), Б. С. Бутник-Сіверський, М. М. Гордійчук, К. П. Дорошенко, П. В. Жур, О. Є. Засенко, Ю. О. Івакін, Є. П. Кирилюк (відп. ред.), Н. Є. Крутикова, І. Д. Назаренко, Л. М. Новиченко, Г. П. Паламарчук, Ф. К. Сарана, В. Чалий, Є. С. Шабліовський, М. З. Шамота. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН Української РСР; Головна редакція Української Радянської Енциклопедії. Київ, 1976. 416 с.

13. Шевченківський словник. У 2 т. – Т. 2: МОЛ–Я / Ред. кол.: І. Я. Айзеншток, В. А. Афанасьєв, М. П. Бажан, М. Ф. Бельчиков, І. К. Білодід, В. С. Бородін (заст. відп. ред.), Б. С. Бутник-Сіверський, М. М. Гордійчук, К. П. Дорошенко, П. В. Жур, О. Є. Засенко, Ю. О. Івакін, Є. П. Кирилюк (відп. ред.), Н. Є. Крутикова, І. Д. Назаренко, Л. М. Новиченко, Г. П. Паламарчук, Ф. К.

Сарана, В. Чалий, Є. С. Шабліовський, М. З. Шамота. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка АН Української РСР; Головна редакція Української Радянської Енциклопедії. Київ, 1978. 412 с.

14. Шевченко Т. Г. «Кобзар» 1840 року / передм. В. С. Бородіна; худож. оформ. В. І. Юрчишина. [Репр. вид., з дод.]. Київ : Дніпро, (Кн. ф-ка «Жовтень» РВО «Поліграфкнига»). 1974. 114 с.

15. Шевченко Т. Г. Кобзарь Т. Шевченка. Фототипія першого видання 1840 р. Львів : Накладом Наук. Т-ва ім. Шевченка. Друк. Наук. Т-ва ім. Шевченка, 114 с., 1 арк. Мал. Факс. Відтворення вид.: Кобзарь Т. Шевченка. Спб.: Тип. Е. Фишера, 1840. 1914. 114 с.

16. Шевченко Т. Г. Кобзар : фототипія позацензурного примірника вид. 1840 р. ; [післямова В. Бородіна]. Київ : Вид-во Акад. наук УРСР, 1962. 124 с.

17. Шевченко Т. Г. Кобзарь Т. Шевченка є фотомеханічним перевиданням унікального позацензурного примірника 1840 р. Київ : Книжково-журнальна фабрика Головополіграфвидаву Міністерства культури УРСР; Відтворення вид.: Кобзарь Т. Шевченка. Спб.: Тип. Е. Фишера, 1840. 115 с. 1962. 124 с.

18. Шевченко Т. Г. Кобзар : факсимільне вид. позацензурного примірника 1840 р. Рівне : Просвіта. 2000.

19. Шевченко Т. Г. Прижиттєві видання творів, 1841–1861 ; [упоряд., авт. ст. та прим. С. Гальченко ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка]. Факсим. відтворення. Київ : Веселка, 2013. 397 с.